

Kristikunnan syyllisyys juutalaisia kohtaan

Sen jälkeen kun juutalaisten massatuhon kauhut selvisivät ihmisille, heräsi kysymys: kuinka tämä saattoi tapahtua? Hirveä totuus on, että holokausti oli vain vuosituhantisen – vieläpä kristillisen teologian pitkälti inspiroiman – vihan ja väkivaltaisen vainon huipentuma.

Kristittynä ja saksalaisena olen syvästi järkyttynyt, sillä jo keskiajalla juutalaisia tapettiin armottomasti saksalaisissa kaupungeissa. Äiti Basilea Schlink, sisarkuntamme perustaja, kirjoittaa kirjassaan *Israel, Mein Volk* (Israel, Minun kansani) hyvin koskettavasti siitä, miten ne, jotka loukkaavat Jumalan kansaa, hyökkäävät itse Jumalaa vastaan, koska Israel on Jumalan silmäterä.

Ajatellessamme niitä kauheuksia, joita juutalaisille on tehty kristikunnan 2000-vuotisen historian aikana Kristuksen nimessä, joudumme kysymään: Miten voimme juhlia vuosituhannen vaihdetta ilmaisematta ensin syvää suruamme ja katumustamme menneisyyden tähden? Epäkristillisellä asenteellamme olemme tuottaneet häpeää Jeesuksen nimelle tekemällä sen vastenmieliseksi Jumalan omaisuuskansalle, juutalaisille ... Rukouksemme on, että vuosituhannen vaihteessa kristityt kaikkialla maailmassa kokoontuisivat katumusjumalanpalveluksiin ykseyden hengessä, tunnustaen yhteisen kristillisen perintömme.

Seuraava yhteenveto kristikunnan kauhuteoista juutalaisia kohtaan – kauhuteoista, jotka valmistivat tietä tämän vuosisadan joukkoteurastuksille – on koottu sekä kristillisistä että juutalaisista historiallisista lähteistä.

Sisar Pista
Evangeliset Mariasisaret, Darmstadt
(kansainvälinen ja tunnustustenvälinen kristillinen järjestö)

Kuinka kaikki alkoi

Alkukirkossa juutalaiset ja pakanat kokoontuivat yhdessä Jeesuksen nimeen, koska heitä erottava raja-aita oli poistettu. He olivat yhden Paimenen yksi lauma. Myöhemmin tilanne muuttui, kun yhä enemmän pakanoita liittyi kristilliseen seurakuntaan ja juutalaisten suhteellinen määrä väheni. Pikku hiljaa niitä juutalaisia, jotka eivät vielä olleet kääntyneet kristinuskoon, alettiin pitää vieraina, jopa vihollisina eikä enää veljinä uskossa yhteen ilmoitettuun Jumalaan.

Vaikka monenlaisia vaikeuksia alkoikin ilmaantua, olisi ollut täysi syy suhtautua juutalaisiin nöyrästi ja rakastaen, koska heiltähän me kristityt olemme saaneet lain ja profeetat ja Herran Jeesuksen. Paavali ei syyttä kehota meitä, Kristukseen uskovia, välttämään ylimielistä asennetta juutalaisia kohtaan. Sen sijaan meidän tulisi muistaa, että juutalaiset ovat puun juuri, joka kannattaa meitä eikä päin vastoin. Meidät on vain oksastettu (Room. 11). Mutta sielunvihollinen onnistui viettelemään kristillisen kirkon kauas tästä nöyrästä, veljellisestä asenteesta. Ylpeästi ja omahyväisesti kirkko omaksui itselleen Israelille tarkoitetut siunaukset ja lupaukset ja pyyhki näin Israelin pois Jumalan pelastushistoriasta.¹

Teologia ja varastettu esikoisoikeus

Vasta apostolien ajan jälkeen kristilliseen opetukseen hiipi ajatus kristittyjen kuvittelusta paremmuudesta, ja täten Israelin esikoisoikeus varastettiin. Ns. Barnabas-kirje (peräisin noin vuodelta 100) hengellisti Vanhan testamentin, väittäen että se olisi ainoastaan Kristuksen ja seurakunnan vertauskuva:

“Älkää lisätkö syntejänne sanomalla, että liitto koskisi sekä heitä että meitä. Se koskee kyllä meitä, mutta he (juutalaiset) ovat menettäneet sen ikuisiksi ajoiksi.”²

Tämä ja muut samantyyppiset tunnelmat Ignatius Antiokialaisen kirjeissä (v. 70-107) synnyttivät teorian kirkosta uutena Israelina.³ Myöhemmin keisari Konstantinus meni vielä pitemmälle ja julisti, ettei Israelin maa kuuluisi enää juutalaiselle kansalle vaan kristilliselle kirkolle.⁴ Tästä alkoi itää ns. “korvausteologia”⁵, joka kukoisti 1400-1700-luvuilla ja joka vaikuttaa meidän päiviimme asti.

Jerusalemien temppelin tuhon (v. 70) ja Bar Kokhban kapinan jälkeen (v. 132-135) juutalaisuus ei kadonnut vaan uudistui ja voitti lisää vaikutusvaltaa. Niinpä se argumentti, että kirkko olisi “korvannut” Israelin, ei ollut enää vakuuttava. Kun vielä kristittyjen ja juutalaisten kamppailu käännyännäisistä pakanoiden keskuudessa vahvistui, juutalaisuus alettiin nähdä uhkana kirkolle. Vastustaakseen tätä uhkaa kristillinen teologia yritti luoda ei-juutalaisen Jeesuksen.⁶ Käytettiin mitä omalaatuisimpia todisteita (mm. Abrahamin usko ja Adamille annettu lupaus) sen väitteen tueksi, että kirkko ei ainoastaan ollut olemassa ennen Israelia, vaan että se on tosiasiaa “ikuinen Israel” (Tertullianus).⁷

Tämän väitteen vaarat on helppo nähdä kolmannen valtakunnan propagandasta, jossa Hitler kristittyjä tai vuttaakseen esitteli arjalaisen, siis ei-juutalaisen Kristuksen.

Seuraavaksi juutalaisia syytettiin “Jumalan surmaamisesta”. Vaikka Matteus (20:18-19) ja Apostolien teot (4:26-28) osoittavat selvästi, että myös pakanat ovat vastuussa Jeesuksen ristiinnaulitsemisesta, teoria juutalaisten yksinomaisesta syyllisyydestä ja heidän ansaitsemastaan rangaistuksesta tuli suosioon. “Koettelemukset kohtasivat teitä oikeudenmukaisesti, koska te olette murhanneet Vanhurskaan” (Justinianus noin 100-165).⁸ 200-luvun kristilliset teologit, mm. Hippolytos ja Origenes, työstivät tätä teoriaa edelleen. 300-luvulla se hallitsi kristillistä ajattelua.⁹

“Tavallisten” kristittyjen pitäessä yhteyttä juutalasiin, jopa osallistuksessa synagogajumalanpalveluksiin, kirkon johtajat pelkäsivät lauman-

sa menettämistä ja lisäsivät sanallisia hyökkäyksiään herättääkseen inhoa ja vihaa juutalaisuutta kohtaan.¹⁰

Krysostomus (344-407), jonka nimi merkitsee “kultasuuta”, arvosteli juutalaisia mitä voimakkaimmin sanoin: “kurjimpia kaikista ihmisistä” – “himokkaita, saaliinhimoisia, ahneita, kavalia roistoja” – “paatuneita murhaajia, tuhoajia, paholaisen riivaamia” – “turmeltuneisuus ja juoppous ovat muokanneet heidän tapojaan, niin että he ovat kuin sikoja tai kiimaisia vuohia” – “maailmankaikkeuden rutto” – “he ovat petojakin julmempia, koskapa he murhaavat omia jälkeläisiään”.¹¹

Mutta vielä paljon vahingollisempaa oli tämän korkea-arvoisen kirkkoisän kehittämä ajatus juutalaisten tulevaisuudesta heidän suorittamansa jumalansurman takia. Hänen väitteensä mukaan tälle rikokselle ei ole sovitusta, synninpäästöä eikä anteeksiantoa; kaikkien juutalaisten onnettomuuksien alku on tämä “vihattava Kristuksen murha”.¹²

“Jumala vihaa teitä.” Nämä Krysostomuksen sanat tekivät tulevien vuosisatojen juutalaisvihasta suosituksen. Erään historioitsijan mukaan: “Kristittyjen keskuudessa on aina ollut yleistä oppi, että jokainen, on hän sitten pakana tai kristitty, joka milloinkaan on vainonnut, kiduttanut tai surmannut juutalaisia, on toiminut Jumalan vihan välikappaleena”.¹³

Krysostomuksen aikalainen, Augustinus (354-430), oli pidättyväisempi, mutta säilytti kaksinaisen näkökannan. Samalla kun hän vahvisti Paavalin näkemyksen siitä, että meidän velvollisuutemme on rakastaa juutalaisia, hän jakoi muiden kirkkoisien käsityksen Juudaksesta juutalaisten perikuvana. Augustinus kehitti teorian, jonka mukaan juutalaiset ovat todistajakansa, joka on määrätty elämään sekä pahuuden että kristillisen totuuden todistajana. Juutalaisia ei saa kuitenkaan tappaa, sillä he kantavat Kainin merkkiä.¹⁴ “He eläkööt keskuudessamme, mutta kärsikööt; nöyryyttäkäämme heitä jatkuvasti” (Augustinus).¹⁵ Teoriaa todistajakansasta käytettiin myöhemmin ve-

rukkeena, kun haluttiin lisätä juutalaisten kurjuutta, lähes hengenriistoon asti.

Teologiasta lakiin

Kristinuskon tultua 300-luvulla, Konstantinuksen valtakaudella, virallisesti tunnustetuksi, teologiasta kehittyi hallituksen politiikka, ja synagogaa kohtasivat monet rajoittavat toimet.¹⁶ Keisari Justinianus I:n aikaan (483-565) monet juutalaisten uskonnollisia ja siviilioikeuksia suojelevat lait kumottiin ja rajoituksia asetettiin.¹⁷ Myöhemmin 600-luvulla bysanttilainen keisari Heraklios määräsi juutalaiset pakkokastettaviksi taatakseen valtakuntansa yhtenäisyyden.¹⁸ Tätä käytäntöä toistettiin muuallakin seuraavina vuosisatoina – katastrofaalisin seurauksin.¹⁹

Keskiaika

Keskiajan yhteiskunnassa, jossa kirkolla ja valtiolla oli läheinen yhteys, kristillisen antisemitismin aiemmin kylvämä siemen tuotti hirtittävää satoa.

Ristiretket

Vuonna 1096 juutalaisten historiassa alkoi erityisen pitkä ja julma vainon aikakausi: ristiretket.²⁰

Suuret, huonosti järjestäytyneet aatelisten, ritarien, munkkien ja talonpoikien laumat, jotka – huulillaan lause: “Se on Jumalan tahto” – lähtivät vapauttamaan Pyhää maata vääräoppisista muslimeista, hyökkäsivätkin yhtäkkiä juutalaisten kimppuun ... Muuan kronikoitsija, Guibert Nogentilainen (1053-1124), on kertonut Rouenin ristiretkeläisten sanoneen: “Me haluamme taistella Juma-

lan vihollisia vastaan idässä; mutta silmiemme edessä ovat juutalaiset, rotu, joka on suurin Jumalan vihollinen. Toimimme koko asiassa takaperoisesti.”²¹

Ensimmäisen ristiretken aikana surmattiin arviolta neljäs- tai kolmasosa Saksan ja Pohjois-Ranskan juutalaisväestöstä.²²

Jerusalemisa juutalaiset pakenivat ristiretkeläisiä ja sulkeutuivat pääsynagogaan, jossa kaikki 969 henkeä poltettiin kuoliaaksi. Synagogan ulkopuolella ristiretkeläiset, jotka uskoivat olevansa kostamassa Kristuksen kuolemaa, lauloivat *Palvomme Sinua, Kristus*, ja pitivät ristiretkeläisen ristejään korkealla. Aiemmin tuona päivänä ristiretkeläisten juostessa tappamiensa juutalaisten runneltujen ruumiiden yli, Raymond Aguilersilainen, yksi heidän johtajistaan, lainasi Psalmia 118 (jae 24): “Tämän päivän on Herra tehnyt, iloitkaa ja riemuitkaa siitä!” Ristiretkeläisten tarkoituksena oli tehdä Jerusalemissa kristitty kaupunki.²³

Jatkuvaan orjuuteen tuomittuja

Kahden ensimmäisen ristiretken aikana Saksan juutalaiset vetosivat kruunuun saadakseen apua. Maksuksi hallitsijan suojelusta heistä tehtiin “keisarillisen hovin maaorjia”. Joutuessaan maksamaan suunnattomia summia tästä edusta juutalaisista tuli valtiolle merkittävä tulonlähde. Kuten hallitsijan muuta omaisuutta, heitäkin ostettiin, lainattiin ja myytiin velkojen maksamiseksi.²⁴ Tapa levisi muihinkin maihin. Kirkon johtajat puolustivat tätä käytäntöä kirkon aikaisemmin opettaman teologian pohjalta: juutalaiset oli Kristuksen murhan tähden tuomittu jatkuvaan orjuuteen.²⁵

Muutkin seikat vaikuttivat juutalaisten nöyryytykseen. Heidät oli suljettu pois useimmista ammateista ja killoista, jotka hyväksyivät jäsenikseen vain kristittyjä. Niinpä juutalaiset, feodaaliyhteiskunnan ulkopuolelle suljettuina, käytännössä pakotettiin rahanlainaukseen. Näin

he imivät itseensä pesusienien tavoin maassa virtailevaa pääomaa, kunnes valtion kassa puristi sen heistä taas ulos.²⁶ Vaikka kirkko paheksuikin kristittyjen rahanlainaustoimintaa, se lainasi juutalaisilta rahaa katedraalien ja kirkkojen rakentamiseen.²⁷ Myöhemmin mm. Shakespeare ja Dickens ikuistivat teoksissaan negatiivisen kuvan juutalaisesta koronkiskurista.²⁸

Surullista kyllä, suojelus, josta juutalaiset maksoivat niin korkean hinnan, ei aina toiminut. Joskus juutalaisten joukkoteurastusten takana olivat myös taloudelliset syyt. Kolmannen ristiretken aikaan tapahtui yksi traagisimmista juutalaisvastaisista kapinoista Yorkissa, Englannissa.²⁹

Ennen kuin ristiretkeläiset järjestäytyivät siellä seuraamaan kuningaastaan, he ryöstivät juutalaisten omaisuuden. Juutalaiset pakenivat kuninkaanlinnaan. Siellä vartijat, joista monet olivat pahasti velassa “saaliilleen”, saartoivat heidät. Vaarallisin hetki koitti, kun linnasta heitetty kivi tappoi munkin, jonka tapana oli viettää mesua linnoituksen ulkopuolella joka aamu ja kehottaa kansaa “hävittämään Kristuksen viholliset”. Nähdessään piirittäjiensä raivon ja tuntiessaan kohtalonsa olevan sineitöidyn juutalaiset tekivät joukkoitsemurhan leikkaamalla toinen toiseltaan kaulan. Kun meluava kansanjoukko saapui linnan torniin, muutamat jäljelle jääneet juutalaiset, jotka kerjäsivät kastetta ja vapautusta, teurastettiin. Kaiken kaikkiaan mellakassa kuoli arviolta 500-1500 juutalaista. Tältä murhanäyttämöltä hyökkääjät siirtyivät katedraaliin ja polttivat kaikki sen arkistoissa säilytetyt velkakirjansa juutalaisille.³⁰

Vuonna 1135 ilmestyneessä, ranskalaisen oppineen, Pierre Abelardin teoksessa “Dialogi filosofin, juutalaisen ja kristityn välillä” juutalaisen sanoo:

“Mikään kansakunta ei ole koskaan kärsinyt Jumalan tähden näin paljon. Kaikkien kansojen sekaan karkotettuina, ilman kuningasta tai maallista hallitsijaa, juutalaisten on pakko maksaa raskaita ve-

roja ikään kuin heidän olisi ostettava henkensä joka päivä uudelleen. Juutalaisten kaltoinkohtelua pidetään Jumalalle otollisena tekona. Kristityt pitävät juutalaisten vankeutta vain merkinä Jumalan suuresta vihasta. Juutalaisten elämä on heidän pahimpien vihollistensa käsissä. Unessakin heitä vaivaavat painajaiset. Taivas on heidän ainoa pakopaikkansa. Jos he haluavat matkustaa lähimpään kaupunkiin, heidän on ostettava valtavalla rahasummalla suojelusta kristityltä hallitsijalta, joka itse asiassa toivoo heidän kuolemaansa voidakseen ottaa haltuunsa heidän omaisuutensa. Juutalaiset eivät voi omistaa maata tai viinitarhoja, koska kukaan ei voi taata, että ne säilyisivät koskemattomina. Siispä heille jää ainoaksi elinkeinoksi rahanlainaus, ja se puolestaan tuo heidän päälleen kristittyjen vihan.”³¹

Häpeää ja parjausta

Ranskalainen Bernhard Clairvauxlainen (1090-1153) vastusti tosin juutalaisten massamurhia, mutta julisti, että juutalaiset olisivat rotu, jonka isänä ei olisi Jumala vaan paholainen. Aikansa teologien tapaa seuraten hän lainasi raamatuntekstiä (Joh. 8:44) ja sovelsi sitä kaikkien aikojen kaikkiin juutalaisiin. Vuosisatoja myöhemmin natsijohtaja Julius Streicher vei tämän ajatuksen vielä pitemmälle, suositellen sen kansan täydellistä tuhoamista, jonka isä on paholainen.³²

Syntipukkina

Varhainen esimerkki syntipukkiteoriasta on vuodelta 1021, kun paavi Benedictus VIII teloitutti juutalaisia syyttäen heitä pyörremyrskyn ja maanjäristyksen aiheuttamisesta.³³

Kun musta surma puhkesi Euroopassa (1347-1350), se pantiin juutalaisten syyksi; he olivat muka myrkyttäneet kaivot. Etelä-Ranskassa, Pohjois-Espanjassa, Sveitsissä, Baijerissa, Reininmaalla, Itä-Saksassa, Belgiassa, Puolassa ja Itävallassa tämä syytös uskottiin – ja Euroo-

passa tuhottiin yli 200 juutalaisyhteisöä. Tragedian laajuuden voi parhaiten arvioida raportista, jonka mukaan Puolassa tapettiin 10 000 juutalaista, vaikka Puolasta oli melko helppoa paeta. Huomattavasti enemmän kuin 10 000 juutalaista surmattiin yksinomaan kolmessa Saksan kaupungissa (Erfurtissa, Mainzissa ja Breslaussa).³⁴

Syytös rituaalimurhasta

tunnettiin tosin jo antiikin ajalla, mutta kristityt syyttivät juutalaisia ensimmäistä kertaa rituaalimurhan harjoittamisesta 1100-luvun Englannissa. Juutalaisten väitettiin tappavan kristittyjen lapsia, usein ennen pääsiäistä, rituaalitarkoituksessa. Tämä seipetty valhe, joka tunnettiin ns. “verisyöttöksenä”, maksoi tuhansien hengen ympäri Eurooppaa.³⁵ Vuosien 1880 ja 1945 välillä rituaalimurhavalheet levisivät laajalle Itä-Euroopan keskiosissa, sekä roomalaiskatolisten että idän ortodoksikristittyjen keskuudessa.³⁶ Natsien sanomalehti *Der Stürmer* julkaisi säännöllisesti pilakuvia, joissa rabbit imivät saksalaislasten verta.³⁷

Syytös ehtoollisleivän häpäisemisestä

Toinen samantapainen syytös oli, että juutalaiset häpäisisivät ehtoollisleivän yrittäen ristiinnaulita Jeesuksen uudelleen.³⁸

Vuonna 1298 ehtoollisleivän häpäisemissyytös sai aikaan koko Röttingenin juutalaisyhteisön roviolla polttamisen. Samat hyökkääjät jatkoivat juutalaisten teurastusta muuallakin Saksassa sekä Itävallassa. Arvioiden mukaan 100 000 juutalaista murhattiin ja noin 140 juutalaisyhteisöä hävitettiin.³⁹

Prahassa sattui vuonna 1389, että juutalaislapsi leikkiessään heitti vahingossa hiekkaa ehtoollisleipää kantavan papin päälle. Tämän seurauksena 3000 juutalaista tapettiin.⁴⁰

Polttomerkki

Vuonna 1215 neljäs lateraanikokous paavi Innocentius III:n johdolla sääti, perustaen päätöksensä 4. Mooseksen kirjan 15. luvun jakeisiin 37-41, että juutalaisten oli alettava käyttää heidät muista erottavaa pukua (sama määräys koski saraseeneja, myöhemmin myös harhaoppisia, prostituoituja ja pitaalitautisia).⁴¹ Sen lisäksi vaatteisiin piti kiinnittää tunnistusta helpottava merkki – vuosisatoja ennen natsien keltaista tähteä – häpeän merkki, jonka muoto ja väri vaihtelivat maasta toiseen. Merkki teki juutalaisista yhteiskunnan hylkiöitä ja altisti heidät sekä sanallisille että ruumiillisille hyökkäyksille.⁴²

Pakkokaste

Tämä ilmaus merkitsi kasteen valitsemista kuoleman tai maastakarkotuksen vaihtoehtona. Pakkokaste tuli laajalti käyttöön keskiajan Espanjassa. Vuonna 1391, kun noin 50 000 juutalaista kuoli mellakoissa, jotka Sevillan arkki diakoni Ferrand Martinez aiheutti saarnoillaan, kastettiin useita kertoja sama määrä juutalaisia. Joukossa oli monta rabbiakin.⁴³ Pakkokasteesta tuli kuitenkin ongelma, koska monet käännynnäiset yhä harjoittivat salaa vanhaa uskontoaan ja toiset puolestaan tekivät kompromisseja henkilökohtaista hyötyä saavuttaakseen; molempia ryhmiä kutsuttiin marraaneiksi (nimi tarkoittaa sikaa).⁴⁴

Päähänpintymä puhdasverisyydestä

Antisemitismi samoin kuin antimarranismi lisääntyivät hälyttävästi Espanjassa. Syntyi ajatus, että peritty juutalaisuus, ns. *mala sangre* (huono veri) muodostaisi ongelman, jota ei edes kaste voisi korjata.

Espanjalainen rasismi, päähänpintymä puhdasverisyydestä, oli syntynyt.⁴⁵

Rasismi oli myös natsien arjalaispykälien ja Nürnbergin lakien pohjalla. Ne kielsivät juutalaisilta valtion virat ja Saksan kansalaisuuden.⁴⁶

Espanjan inkvisitio

Vuonna 1480 Espanjan kuningas Ferdinand ja kuningatar Isabella perustivat oikeusistuimen puhdistamaan kirkon niistä, jotka luvattomasti pitivät kiinni juutalaisesta uskostaan. Seurasi joukkopidätyksiä. Vuonna 1481 poltettiin ensimmäiset uhrit roviolla.⁴⁷ Vuosien kuluessa arviolta 30 000 marraania tuomittiin roviolle. Espanjan inkvisitiolla oli pitkä historia (1400-luvulta 1800-luvun kynnykselle).⁴⁸ Se ulottui maantieteellisesti laajalle alueelle ja levitti hyvin dokumentoituja kauheuksiaan Latinalaista Amerikkaa myöten.

Karkotukset

Juutalaiset on karkotettu lähes jokaisesta maasta, jossa he ovat asuneet.⁴⁹

Vuonna 1290 juutalaiset karkotettiin Englannista. Heistä 16 000 lähti Ranskaan ja Belgiaan, ja osa heistä kuoli matkalla.⁵⁰

Ranskasta ja Saksasta juutalaiset karkotettiin monta kertaa.

Vuonna 1492 Ferdinand ja Isabella karkottivat kaikki juutalaiset Espanjasta lujittaakseen kristillistä valtakuntaansa. Monet 300 000 pakolaisesta pakenivat Portugaliin. Sinne heidän sallittiin jäädä maksua vastaan muutamaksi kuukaudeksi. Jälkeenpäin kuningas Juhana II

(1481-1495) orjuutti heidät tilapäisesti, ja sitten – Juhanan seuraajan vapauttamina – heidät pakkokastettiin raa’asti.⁵¹

Karnevaalit

Juutalaisten kärsimykset muodostivat usein paastonaikaa edeltävän karnevaalin kohokohdan.

Keskiajan Roomassa juutalaisyhteisön heikoin jäsen pantiin alastomana nauloilla vuorattuun tynnyriin ja vieritettiin rinnettä alas, niin että hän kuoli. Muut juutalaiset pakotettiin katselemaan vierestä tätä marttyyriutta.⁵²

Vastauskonpuhdistuksen aikana Rooman juutalaisia oli varta vasten lihotettu karnevaaleja varten, jolloin suuri kansanjoukko heitti heitä mudalla – parempaa he eivät ansainneet “uskottomuutensa tähden” – ja heidät pantiin juoksemaan alastomina katuja pitkin jäätävässä kylmyydessä ja sateessa.⁵³

Uskonpuhdistus

Martti Luther (1483-1546) suosi ensin juutalaisia siinä toivossa, että nämä hyväksyisivät hänen uuden uskonoppinsa. Hän jopa ylisti heidän antiaan kristikunnalle. Kun hän ei kuitenkaan onnistunut kääntämään juutalaisia, hänen asenteensa muuttui dramaattisesti.

Kaikki Kristuksen veriheimolaiset palakoot helvetissä, ja se on heille oikein, niiden sanojen mukaan, jotka he itse sanoivat Pilatukselle ...

Todella toivoton, paha, myrkyllinen ja paholaismainen asia on näiden juutalaisten olemassaolo. 1400 vuotta he ovat olleet, ja yhä

ovat, ruttomme, kiusamme ja onnettomuutemme. He ovat paholaisia eivätkä mitään muuta.⁵⁴

Traktaatissaan “Juutalaisista ja heidän valheistaan” (julkaistu 1542) Luther kirjoitti:

Ensiksi, heidän synagogansa ja koulunsa sytytetäköön tuleen ...

Toiseksi, heidän talonsakin samalla tavalla rikkirevittäköön ja hävitettäköön ... Kolmanneksi, heiltä otettakoon pois kaikki heidän rukouskirjansa ja Talmudin selityksensä ... Neljänneksi, heidän rabbiineitaan kiellettäköön elämän ja hengen menettämisen uhalla vast’edes opettamasta ... Viidenneksi, että juutalaisilta kokonaan peruutetaan tien ja saattovartion käyttöoikeus ... Kuudenneksi, heiltä kiellettäköön koronkiskominen ... Seitsemänneksi, nuorille, voimakkaille juutalais miehille ja juutalaisnaisille annettakoon käteen varsta, kirves, kuokka, lapio, rukki ja varttinä ja annettakoon heidän ansaita leipänsä otsansa hiessä ... Meidän tulisi karkottaa nuo kurjat laiskurit systeemistämme ... Sen vuoksi: Poistakaa heidät keskuudestamme ...

Lopuksi, hyvät ruhtinaat ja herrat, joilla on juutalaisia alueellanne, jos neuvoni eivät teille sovi, niin keksikää parempia keinoja meidän kaikkien vapauttamiseksi tästä sietämättömästä paholaismaiestä rasiuksesta – juutalaisista.⁵⁵

Saarnassa, jonka Luther piti vähän ennen kuolemaansa, hän vaati kaikkien juutalaisten välitöntä karkottamista Saksasta.⁵⁶

Lutherin juutalaisvastaisia opetuksia sovellettiin myöhemmin kirjaimellisesti kolmannessa valtakunnassa.

Getot

Renessanssiajan paavit olivat kohdelleet Italian juutalaisia melko vaapamielisesti, mutta vastauskonpuhdistus, erityisesti paavi Paavali

IV:n johdolla (1555-1559) toi äkillisen asenteenmuutoksen.⁵⁷ 1500-luvun loppupuolella perustettiin ensimmäiset getot, ensin Italiaan ja sitten Itävallan keisarikuntaan. Gettoja pidettiin lisätodisteena juutalaisuuden harhasta: “Juutalaisgetto on parempi todistus Jeesuksen Kristuksen uskonnon paremmuudesta kuin yksikään teologinen koulukunta” (G.B.Roberti, 1700-luku).⁵⁸

Uusi aika

Uutena aikana kristillinen antisemitismi oli niin syvälle juurtunut, että se muokkasi tavallistenkin ihmisten asenteita, kristillisestä perinteestä tai poliittisesta vakaumuksesta riippumatta.

Juutalaisia herjattiin edelleen “Kristuksen murhaajina”. Muuan juutalainen, joka oli vielä lapsi vuonna 1921 paetessaan perheensä mukana Kiovasta Puolaan, muisteli myöhemmin ensimmäistä hänelle opetettua puolankielistä lausetta: “Juutalaiset tappoivat Kristuksen.”

Ristitulessa

Puola oli kerran turvapaikka Saksan juutalaisille, jotka pakenivat ristiretkiä, mustaa surmaa ja toistuvia joukkomurhia.⁵⁹ Mutta sittemmin Puolan ja Ukrainan väliset suhteet mutkistivat tilannetta. Kun Puolan katoliset sortivat ortodoksisia ukrainalaisia, alkoivat ukrainalaiset vastustaa juutalaisia, jotka toimivat välittäjinä vihattujen puolalaisten puolesta. Vuonna 1648, kun Ukrainan ortodoksiset kasakat hävittivät Puolaa, juutalaiset valittiin erityisten julmuuksien uhreiksi.⁶⁰

Silminnäkijä kertoo:

Jotkut nyljettiin elävältä ja heidän nahkansa syötettiin koirille.

Toisia haavoitettiin vakavasti ja heitettiin sitten kadulle ... Jotkut

haudattiin elävältä. Vauvoja tapettiin pistimillä äitiensä syliin ... Suuret määrät juutalaislapsia heitettiin veteen, jotta kahlaamojen pohjista tulisi tasaisempia.⁶¹

Kaikkia kauheuksia ei voi edes mainita.

Ruotsin hyökätessä Puolaan 1655-1658 Puolan juutalaiset joutuivat jälleen "ristituleen". Heitä vastaan hyökkäsivät vuoroin venäläiset, kasakat ja ruotsalaiset, ja näiden lähdön jälkeen puolalaiset itse sillä perusteella, että juutalaiset olisivat auttaneet maahantunkeutujia.⁶²

Vuosina 1648-1658, joka oli Raamatun ajoista lähtien ehkä juutalaisten historian verisin vuosikymmen, Puolassa murhattiin 100 000 - 500 000 juutalaista ja tuhottiin 700 juutalaisyhteisöä. Pakolaisia virtasi laumoittain muihin Euroopan maihin.⁶³

Venäjän kansalaissodassa 1918-1920, vastavallankumouksellisten ja puna-armeijan sotiessa toisiaan vastaan, molemmat osapuolet hyökkäsivät juutalaisten kimppuun – valkoarmeija piti heitä vallankumouksellisina ja puna-armeija porvarillisina sortajina.

Sulautuminen

Tasa-arvo, joka tuli juutalaisten osaksi emansipaation myötä 1700-luvun lopulla ja 1800-luvulla, ei saanut kaikkialla kannatusta. Saksassa juutalaisviha kasvoi vastareaktionä alkavalle juutalaisten sulautumiselle.

Vuonna 1819 eräs lentolehtisen kirjoittaja meni niin pitkälle, että hän ehdotti joukkoteurastusta, kastrotiota ja juutalaisnaisten määräämistä prostituoiduiksi. Nämä mielettömyydet saivat juutalaisen historioitsijan, Heinrich Graetzin, joka ei ollut katolisuuden ystävä, väittämään: Protestanttinen teologia ja saksalainen filosofia tuottavat sellaisia säädöksiä juutalaisia vastaan, etteivät niiden kanssa

pysty kilpailemaan edes Innocentius III tai Paavali IV kanonisine rajoituksineen.⁶⁴

Dreyfusin tapaus

Kun Ranskassa vuonna 1894 ranskanjuutalaista upseeria Alfred Dreyfusia syytettiin vakoilusta, pyyhkäisi maan yli suunnaton juutalaisvihan aalto – maan, jota pidettiin yhtenä maailman sivistyneimmistä ja joka oli ensimmäisenä Euroopan maana antanut juutalaisille vapauden. Lopulta Dreyfus vapautettiin syytöksestä, mutta vasta sitten, kun tapaus oli aiheuttanut maailmanlaajuisen skandaalin ja horjuttanut Ranskan hallitusta, jättäen jälkeensä paljon katkeruutta juutalaisia kohtaan. Yksi tapauksen seurauksista oli Vichyn hallitus, joka teki yhteistyötä natsien kanssa.⁶⁵

Sortoa

Kun Puola jaettiin 1700-luvun lopulla, maailman juutalaisten enemmistö joutui Venäjän vallan alle. Katariina II rajoitti juutalaisten asuma-alueen uusiin vastavallotettuihin maakuntiin, joita nyt kutsuttiin siirtokunniksi (gettoa vastaava). Samaan aikaan hän kutsui muita vierasmaalaisia, juutalaisia lukuun ottamatta, asuttamaan Keski-Venäjää.⁶⁶ Nikolai I:n aikana (1825-1855) juutalaisten tilanne huononi. Juutalaisnuorukaisten asevelvollisuus alkoi jo 12 vuoden iässä ja saattoi kestää 25 vuoden ikään. Heitä lähetettiin kaukaisille alueille. Kaikenlaisia keinoja käytettiin, että saataisiin heidät hylkäämään oma uskonsa ja kääntymään kristityiksi: henkisestä väkivallasta kidutukseen.⁶⁷

Venäjän jälkeen Romania oli sen ajan suurin juutalaisten sortaja. Maan juutalaisväestö (n. 200 000) kärsi oloissa, jotka muistuttivat keskiajan pahimpia päiviä.⁶⁸

Pogromit¹

Venäjän ensimmäinen suuri juutalaisvaino alkoi pääsiäisenä 1881, tsaari Aleksanteri III:n aikana, ja levisi sataan juutalaisyhteisöön. Tsaarin antisemiittinen neuvonantaja aikoi ratkaista juutalaisongelman siten, että kolmannes juutalaisista joutuisi muuttamaan ulkomaille, kolmannes kuolemaan ja kolmannes “katoamaan”, ts. heidät käännytettäisiin.⁶⁹ Pogromit ja niitä seuranneet massamuuttoaallot jatkuivat tsaari Nikolai II:n aikana (1894-1917), koska tämä piti juutalaisia “Kristuksen murhaajina” ...

Kaikista holokaustin kauhuista huolimatta, ja vaikka juutalaisväestö oli pienentynyt minimiin, Puolassa ilmeni pogromeja toisen maailmansodan jälkeenkin.⁷⁰

“Siionin viisaitten pöytäkirjat”

Tämä antisemiittinen propagandakirjoitus, joka ensiksi ilmestyi vuonna 1905 tsaarinajan Venäjällä, syytti juutalaisia salaliitosta koko maailman valloittamiseksi. Se käännettiin monille kielille ensimmäisen maailmansodan jälkeen, ja sillä on ollut pysyvä vaikutus koko vuosisadallemme, vaikka se vuonna 1921 paljastettiinkin väärennökseksi. Amerikassa kirjoituksesta otetut kolme painosta saivat suuren levikin vaikutusvaltaisen tehtailijan, Henry Fordin, toimesta.⁷¹ Vuonna 1922 kaksi fanaatikkoa murhasi Saksan Weimarin tasavallan juutalaisen ulkoministerin, koska he kuvittelivat hänen olevan yksi “Siionin viisaita”.⁷² Natsi-Saksassa *Siionin viisaitten pöytäkirjat* -teoksen vaikutus saavutti huippunsa.⁷³

¹Venäjän keisarikunnassa juutalaisten joukkoruoskimiset ja murhat olivat niin tavallisia yhdeksännellätoista ja kahdennellakymmenennellä vuosisadalla, että keksittiin sana *pogromi* kuvaamaan noita tapahtumia. (Brown, s. 160)

Kansallissosialismi

Vaikka kansallissosialismi olikin antikristillistä, kristillinen antisemitismi teki holokaustin mahdolliseksi.

Hitler ja natsit löysivät keskiajan katolisesta juutalaisvastaisesta lainsäädännöstä mallin itselleen, ja he lukivat Martti Lutherin myrkyllisen antisemiittisiä kirjoituksia ja ottivat niistä uusia painoksia. On valaisevaa huomata, että holokaustin päästi valloilleen Euroopan ainoa maa, jossa oli suunnilleen yhtä paljon katolisia ja protestantteja. Kumpikin kirkollinen perinne oli juutalaisvihan sokaisema.⁷⁴

Kristalliyö marraskuussa 1938, yö, jona Saksassa poltettiin synagogat, oli varta vasten valittu Lutherin syntymäpäivän “kunniaksi”. Hitler väitti, merkityksensä muistiin natsipolitiikkansa kuuttatoista askelta: “Teen vain katolisen kirkon työtä.”⁷⁵

Seurakunnissa syntyi hankala tilanne, kun jumalanpalveluksiin ilmaantui kastettuja juutalaisia, joilla oli tähti ... Seitsemässä maakunnassa evankelis-luterilaisen kirkon edustajat ottivat avukseen Martti Lutherin opetukset selittäessään, että rodullisesti juutalaisilla kristityillä ei ollut mitään paikkaa eikä mitään oikeuksia Saksan evankelisessa kirkossa.⁷⁶

Vaikka yksittäiset kristityt avustivat juutalaisia, virallinen kirkko yleensä ei tehnyt niin.⁷⁷

Toinen maailmansota

Kun kansallissosialismi oli jo valtansa huipulla ja sanoin kuvaamattomat hirmuteot alkoivat käydä ilmeisiksi, moni jätti juutalaiset pulaan hädän hetkellä. Satojen vuosien antisemitismi korjasi satoa monessa maassa.⁷⁸

Entiseltä liettualaiselta pastorilta kysyttiin vuonna 1958 sota-oikeudenkäynnissä, miksi hän oli vaiennut, vaikka hän oli ollut todistamassa hirvittäviä ampumisia. Hän vastasi uskoneensa kirjoitusten käyvän toteen juutalaisten kohdalla. Hehän olivat vastanneet Pilatukselle: “Tulkoon Hänen verensä meidän ja meidän lastemme päälle.” Niin hirvittävää kuin onkin kuvitella, että tätä raamatunlausetta voitaisiin käyttää oikeuttamaan kylmäveriset murhat, samanlaisia ajatuksia ovat ilmaisseet muidenkin maiden kristityt.⁷⁹

Kun paavin lähettilästä pyydettiin puuttumaan ihmiskuljetuksiin Slovakiasta Auschwitziin juutalaislasten viattoman veren tähden, tämä vastasi: “Maailmassa ei ole viatonta juutalaislasten verta. Kaikki juutalainen veri on syyllistä. Teidän on kuoltava. Se on rangaistus, joka on ollut odottamassa teitä sen synnin (nimittäin Jeesuksen ristiinnaulitsemisen) tähden.”⁸⁰

Sveitsi sulki rajansa. Kanadan ja Amerikan Yhdysvaltojen tiukka siirtolaispolitiikka esti monia juutalaisia pääsemästä niihin maihin.⁸¹ Britannian hallitus petti lupauksensa juutalaisille (Balfourin julistuksessa vuonna 1917 oli luvattu juutalaisille kansallinen kotimaa) ja sulki Palestiinan rajat tuhansilta turvaa etsiviltä sekä natsien aikana että välittömästi sen jälkeen.⁸² *Struma*-laivan tragedia ansaitsee tulla erikseen mainituksi. Koska britit eivät päästäneet laivaa Israelin satamaan, alus upotettiin torpedoilla Mustalla merellä talvella 1942. Ainoastaan yksi laivan 769 pakolaisesta selvisi hengissä.⁸³

Syksyllä 1938 yritti 53 itävaltalaista juutalaispakolaista päästä laivalla Suomeen. Laiva käännytettiin Helsingin satamasta takaisin Saksaan. Kesällä 1940 Suomella olisi ollut mahdollisuus pelastaa huomattava määrä Saksan juutalaisia Petsamon kautta Yhdysvaltoihin. Sotatoimien seurauksena muut pakotiet olivat sulkeutuneet. Kansallisen edun vuoksi maamme kuitenkin kieltäytyi auttamasta: Haluttiin ensisijaisesti turvata elintarvikkeiden tuonti puutetta kärsivään maahan. Jatkosodan aikana useat Suomen juutalaispakolaisista passitettiin työleireille vaikeisiin oloihin Lappiin. Vuonna 1942 kahdeksan pakolais-

ta karkotettiin Saksaan, ja vain yksi heistä selvisi hengissä keskitysleiriltä. Suomalaisina emme myöskään saa unohtaa, että maamme juutalaiset saivat kansalaisyhteisyydet vasta vuonna 1918, viimeisenä Euroopan maista. He joutuivat kamppailemaan yli 45 vuotta vapautukseen heitä koskevista rajoituksista.⁸⁴

Suuri välinpitämättömyys

On surullista, että kristinuskon 2000-vuotisesta historiasta huolimatta meitä kaikkia voidaan syyttää välinpitämättömyydestä. Hitler ei olisi pystynyt toteuttamaan suunnittelemaansa juutalaisten joukkotuhoa, elleivät melkein kaikki maailman kansat olisi olleet niin välinpitämättömiä. Heinäkuussa 1938 pidettiin Evianissa, Ranskassa, kansainvälinen pakolaiskonferenssi, jonka presidentti Roosevelt oli kutsunut koolle keskustellakseen nimenomaan Euroopan juutalaisten kohtalosta. Kolmestakymmenestä kansakunnasta ainoastaan kolme (Tanska, Dominikaaninen Tasavalta ja Alankomaat) tarjoutui vastaanottamaan muutamia tuhansia juutalaisia. Natsivakoilijat tiedottivat Hitlerille: ”Tehkää juutalaisille, mitä vain tahdotte; kukaan maailmassa ei halua heitä.”⁸⁵

Kutsu katumukseen

Katolinen pappi ja historioitsija Edward Flannery kirjoittaa mieltiesään kristillistä antisemitismia:

Se on tragedia, josta Jeesus on osallisena. Hänet ristiinnaulitaan jälleen kansansa jäsenissä niiden toimesta, jotka on kastettu Hänen nimeensä. Antisemitismin syntiin sisältyy monta syntiä, mutta loppujen lopuksi on kysymys kristillisen uskon kieltämisestä, kristillisen toivon katoamisesta ja kristillisen rakkauden sairaudesta. Eikö

tämä ollut kristikunnan pahin luopumus: kristityt, joille heidän Mestarinensa ennusti vainon kohteeksi joutumista (Joh. 16:2-4) eivät olleetkaan kristikunnan vainotuimpia ihmisiä; vainon kohteeksi joutuikin se kansa, jonka keskuudesta Hän tuli? Ja suurin skandaali: kantaessaan Jumalan taakkaa historiassa juutalainen kansa ei löytänyt kristillisistä kirkkoista liittolaista eikä puolustajaa vaan yhden innokkaimmista panettelijoistaan ja sortajistaan! Tämä kaikki kutsuu katumukseen.⁸⁶

Samassa hengessä kirjoittaa äiti Basilea:

Ottakaamme tänään paikkamme Jeesuksen rinnalla ja katsokaamme Hänen kansaansa Hänen silmillään, rakastaen ja armahtaen. Silloin sydämemme tuntisi kipua nähdessämme Jumalan valitun kansan vaeltavan vuosisatojen halki kurjana, halveksittuna, kartettuna, karkotettuna, sairauden ja kivun lyömänä niin kuin Herran kärsivä Palvelija Jesajan kirjan 53. luvussa. Silloin, heitä katsoessamme, muistamme Hänet.⁸⁷

Lähteet:

1. M. Basilea Schlink, *Israel, Mein Volk*, Darmstadt-Eberstadt, Saksa 1993, s. 26
2. *The Letter of Barnabas*, 4:6-7; FCCH, *Apostolic Fathers*, s. 195, Edward H. Flanneryn lainaamana, *The Anguish of the Jews: Twenty-Three Centuries of Antisemitism*, Paulist Press, New York/Mahwah 1985, s. 34
3. Sama, s. 34-35, myös tri William James Broadway, *Has the Church Fallen Under a Curse?*, Broadway Ministries, Edmonton, Alberta, Canada, s.16
4. Olga Marshallin puheesta muistiinmerkitty (Lydia Research Adviser), Swanwick, Englanti, toukokuussa 1997, s. 7
5. Broadway, s. 7
6. Flannery, s. 38
7. Tertullianus, Apol. 17:6 (PL, 1: 433), sama s. 39
8. Dialogue, kpl 16; FCCH, *St. Justin Martyr*, s. 172, sama, s. 40
9. Sama, s. 46
10. Sama, s. 46,50
11. Sama, s. 50-51, myös Homily I:6 (PG, 48: 852), sama, s. 64
12. Sama, s. 51
13. Lainattu teoksesta Malcolm Hay, *The Roots of Christian Antisemitism*, Liberty Press, New York 1981, s. 27, Michael L. Brownin mukaan: *Meidän kätemme ovat veren tahraamat*, Shalom, Tampere 1993, s. 29
14. Flannery, s. 52-53
15. Marshall, s. 7
16. Flannery, s. 47-48, 55-58
17. Sama, s. 68-69
18. Sama, s. 70
19. Sama, s. 71
20. Sama, s. 91, ks. myös *Eerdmans' Handbook to the History of Christianity*, Grand Rapids 1977, s. 24-25
21. Flannery, s. 91-92; ks. myös Brown, s. 160
22. Flannery, s. 93
23. David Rausch, *A Legacy of Hatred: Why Christians Must Not Forget the Holocaust*, Baker, Grand Rapids 1990, s. 27, ja Robert Payne, *The Dream and the Tomb: A History of the Crusades*, Dorset Press, New York 1984, s. 102-103; Brownin lainaamana, s. 93 ja 183
24. Flannery, s. 95
25. Brown, s. 31, Flannery, s. 51, 53, 96
26. Flannery, s. 97
27. Sama, s. 97, ks. myös *Anti-Semitism*, Keter Publishing House, Jerusalem 1974, (Israel Pocket Library), s. 17
28. Flannery, s. 98, 121
29. Sama, s. 98, 119

30. Sama, s. 119
31. Petrus Abelardus, *Dialogus inter philosophum, Judaeum, et Christianum* (PL, 178: 1617-18) Flanneryn lainaamana s. 142-143
32. Brown, s. 30, myös Hay, s. 54-56, Brownin lainaamana s. 160
33. Hans Kühner, *Der Antisemitismus der Kirche*, Verlag Die Waage, Zürich 1976, s. 108
34. Flannery, s. 109, 111
35. Sama, s. 99-100; myös Broadway s. 30
36. James Parkes, *The Foundations of Judaism and Christianity*, jota Dennis Prager ja Joseph Telushkin lainaavat kirjassaan *Why the Jews? The Reason for Antisemitism*, Simon and Schuster, New York 1983, s. 100, myös Brown s. 69
37. Prager and Telushkin, s. 100-101, Brownin lainaamana s. 69
38. Prager and Telushkin, s. 103, Broadwayn lainaamana s. 29
39. Flannery, s. 107
40. Sama, s. 112
41. Sama, s. 103
42. Sama, s. 103-104
43. Sama, s. 132
44. Sama, s. 135-136
45. Sama, s. 136
46. Anti-Semitism, s. 47
47. Flannery, s. 137
48. Brown, s. 81
49. Prager and Telushkin, s. 17-18, Brownin lainaamana s. 99
50. Flannery, s. 120
51. Sama, s. 139-140
52. Kühner, s. 107
53. Sama, s. 166
54. John Hagee, *Should Christians Support Israel?*, Dominion Publishers, San Antonio 1987, s. 167, Broadwayn lainaamana s. 35
55. Martti Luther, *Juutalaisista ja heidän valheistaan*, uud. painettu teoksessa Talmage, *Disputation and Dialogue*, s. 34-36, Brownin lainaamana s. 32 (pienin muutoksin)
56. Flannery, s. 153
57. Sama, s. 155
58. Anti-Semitism, s. 23
59. Flannery, s. 155-156
60. Sama, s. 157
61. Werner Keller, *Und wurden zerstreut unter alle Völker: Die nachbiblische Geschichte des jüdischen Volkes*, Evangelische Buchgemeinde Stuttgart, Droemersch Verlagsgesellschaft Th. Knaur Nachf., München/Zürich 1966, s. 330-331

62. Flannery, s. 157-158
63. Sama, s.158
64. Sama, s. 165
65. Sama, s. 186
66. Sama, s. 171
67. Sama, s. 172
68. Sama, s. 173
69. Sama, s. 189-190
70. Sama, s. 191, 272
71. Sama, s. 192-193
72. Sama, s. 207-208
73. Sama, s. 193
74. Prager and Telushkin, s. 104, Brownin lainaamana s. 26
75. Hagee, *Should Christians Support Israel?*, s. 19, Broadwayn lainaamana s. 37
76. Raul Hillberg, *The Destruction of the European Jews*, s. 58. Brownin lainaamana s. 162
77. *Eerdmans' Handbook to the History of Christianity*, s. 584, myös s. 575-578
78. Sama, s. 50-51, myös Walter A. Elwell, *Evangelical Dictionary of Theology*, Marshall-Pickering, Englanti 1985, s. 519-520
79. Rudolf Pfisterer, *Verantwortung*, 1985, s. 217
80. Eliezer Berkovits, *Faith After the Holocaust*, Ktav, New York 1973, s. 19, Brownin lainaamana s. 192-193
81. Irving Abella and Harold Troper, *None Is Too Many: Canada and the Jews of Europe, 1933-1948*, Lester Publishing Limited, 56 The Esplanade, Toronto, Ontario M5E 1A7, 1983
82. Ken Burnett, *Why Pray for Israel?*, Marshall-Pickering, Englanti 1983, s. 94-100
83. Sarah Honig, "The Last Voyage of the Struma", *The Jerusalem Post International Edition*, February 1, 1992
84. Taimi Torvinen, *Kadimah – Suomen juutalaisten historia*, Otava, 1989, Elina Suominen, *Kuoleman laiva S/S Hohenhörn – juutalaispakolaisten kohdalo Suomessa*, WSOY, 1979 ja Taimi Torvinen "Suomen edunvalvonta sulki pakotien juutalaisilta", *Helsingin Sanomat* 24.1.1993
85. *Prophecy Today*, The Park, Moggerhanger, Beds., MK44 3RW, Englanti, Vol. 5, No 1, Jan./Feb. 1989, s. 12-13. Ks. myös *None Is Too Many*, s. 32, ja Martin Gilbert (kirjoittanut teoksen *The Holocaust: A History of the Jews of Europe During the Second World War*, Henry Holt, New York 1985) teoksessa *Final Journey: The Fate of the Jews in Nazi Europe*, Mayflower Books, New York, and George Allen & Unwin, London 1979, s. 1-9
86. Flannery, s. 295
87. Schlink, s. 39

Suosittelavaa kirjallisuutta:

Michael L. Brown, *Meidän kätemme ovat veren tahraamat*,
Shalom kustannus Oy, Tampere 1993

Taimi Torvinen, *Pakolaiset Suomessa Hitlerin valtakaudella*,
Otava, 1984 (saatavana kirjastoista)

Taimi Torvinen, *Kadimah – Suomen juutalaisten historia*,
Otava, 1989

Elna Suominen, *Kuoleman laiva S/S Hohenhörn – juutalaispakolais-
ten kohtalo Suomessa*, WSOY, 1979 (saatavana kirjastoista)

Tätä informaatiivihkosta on saatavissa myös englannin, saksan, es-
panjan, hollannin, italian, norjan, portugalin, ruotsin, tanskan ja tšekin
kielellä.

Suomennos: Eila Jaatinen

Aiheeseen liittyy myös vihkonen
2000 vuotta kristillistä antisemitismää
Ehdotuksia katumusjumalanpalveluksiin

Tilaukset:

Evankeliset Mariasisaret, c/o Boije,
Almantie 25-27 D 20, 65610 Mustasaari

© Evankeliset Mariasisaret 1997